

ANKARA'NIN ESKİ ESNAFINI AÇIKLIYAN BİR VESİKA

Halit ONGAN

Bugünkü belediyeler teşkilatının meY·cut bulunmadığı günlerde (Osmanlı İmparatorluğu devirlerinde) çarşı ve pazar nizamlarını korumak ve bu nizamları bozulan hakkında cezai İnrarlar vermek, yiyecek içecek, giyecek ve yakacak gibi zaruri ihtiyaç maddelerine narh koymak, bunları sık sık kontrol etmek ve ettirmek, esnaf (1) dediğimiz küçük ticaret erbabı ile el sanatları sayesinde geçinen küçük s.ı - nat sahipleri arasındaki her nevi ihtilafları gidermek gibi tamamiyle gunumuzun belediye hizmetlerini ilgilendiren işle·de en- selahiyetli merciin, o zamanki Şer'ie mahkemeleri olduğu malumdur.

Bundan başka yine o devirlerde, şehir ve kasabalarımızda oturan halkın hayat ve sağlığı ile ilgili bu nevi amme hizmetlerinin devamlı olarak teftiş ve müra- kabesinde, günümüzün belediye zabıta memurları elemek olan muhtesiplerin (İhtisap Ağalannın), Şer'ie mahkemelerinin başında bulunan Kadı veya naipler için birinci derecede ehemmiyetli birel yardımcı olduklarını, nihayet biri İS. tanbul'a, diğeri vilayetlerle liv.a ve kazalara mahsus olmak üzere neşrolunan 27 Ramazan 12-94 (5 Ekim 1877) tarihli kanunname ile İhtisap Ağalıklarının kaldırılarak yerlerine Belediye Müdürlüklerinin ihdas olunduğunu, belediyelere ait hizmet ve vazifelerin de yeni bir esasa bağ- landığını biliyoruz (2).

(1) Esnaf: Lugatlarımıza göre Arapça (Sı- nıf) kelimesinin çoğuludur. Tekil gibi de kullanıldığı olur. Vaktiyle sınıflara ayrılmış olan sanat sahipleriyle küçük çapta ticaret yapan çarşı halkına bu ad verilmişti. Halk arasında bugün dahi kullanılmaktadır.

(Bakınız: Şemsettin Sami, Kamus-u Türki.)

(2) Bak: Abdarrahan Şeref. Tarih-i De" let-i Osmaniye. Cilt: 2, s. 472.

Nitekim, eski Şer'ie mahkemele- rinden müzelerimize devrolunan sicillerde çeş itli esnaf teşkilatına, ihtisap resimleri- ne (3) ve muhtesipler marifetiyle tesbit olu nan narhlara dair rasladığımız birçok zabıtlar, ihtikar ve istifçilik yapan suç- lular hakkında verilmiş cezai hüküm ve kl- rarlar, vaktiyle bu mahkemelerin ve başın- dı bulunan kadı veya naiplerin, şer'i, adli, idari, mali, iktisadi, askeri ve siyasi gö- revlerinden ba ka, bulunduklan mahallin belediye işlerine ele baktıklarını açıklıyan çok değerli birer vesikalardır. Bu itibar- la, geçmiş devirlerdeki çarşı hayatımızı, iktisadi ve ticari durumumuzu aydınlat- ması bakımından, milli tarihimiz için ol- duğu kadar belediyecilik tarihimiz için de değerli ve birinci derecede ehemmiyetli olan bu vesikaların incelenmesi her halde ihmal olunamaz.

Ankara Etnografya Müzesi arşivinin özel envanterinde ve 228 numarada kayıtlı Ankara Şer'ie Sicilinden aldığımız 11 Rabiülevvel, 1243 (2 Ekim 1827) tarih ve 82 No. lu aşağıdaki vesika, ihtisap vergisi dolayısıyla gününde işlenmiş olup o tarihteki Ankara'nın çeşitli esnafı ile bizi karşı karşıya getirme·kte, bunların sayılarıyla • Ankara'da mevcut ha- mam, han ve kervam:araylar ve alınma"ı adet olan ihtisap vergisi hakkında bizi ay- dınlamaktadır. Bu vesikayı yazılış şe!<- liyle okuyucularımıza sunuyoruz:

"Bais-i defter budur ki, Mecline-i

(3) Rüsüm-ı ihtisab: Vaktiyle polis ve be- lediye zabıta memurluğu vazifesini ifa eden ve en bellibaşlı işi, esnafın evzan ve ekyaline naza- retten ibaret olan kimselere Muhtesip veya İhtisap ağaları denirdi Bu daireye ait alınan vergi- lere de rüsüm-ı ihtisap denir.

(Bakınız: Şemsettin Sami. Kamus-u Türki)

Ankara'yla mevcud olan ecnfü,-1 esnaf huzur-u şeî-'le cümle ittifaq \ "e marifetiyle rûsum-ı ihtisab vaz'ı kal'atı-clade kılınanların esamilerini beyan icler. Fi. 11. Rabi-ülevvel. Sene 1243.

Esnaf-ı debhağan(4)			Esnaf-ı kirişciyan(s)		
Adet	Fi.	Para	Adet	Fi.	Para
40		4	5		4
		Para			Para
		160			20
Dikiciyan (6)			Haffafan (7)		
Adet	Fi.	Para	Adet	Fi.	Para
239		2	39		5
		Para			Para
		478			195
Attaran (8)			Mnytaban (9)		
Adet	Fi.	Para	Adet	Fi.	Para
58		5	11		5
		Para			Para
		290			55

(4) Debbağ: Arapçadır. Meşin, sahtiyân, kösele yapan esnafa denir. Dabak.

(5) Kirişçi: Eskiden hayvan barsakları, temizliyerek iğ veya kirmanla kıvrıp büktüktr. sonra güneşte kurutmak suretiyle kiriş yapan'l-ıra (Kirişçi) denirdi. Bu sanat hemen hemen memleketimizde terkedilmiş olup hallaçlarımız için bu ihtiyaç dış memleketlerden yaptığımız ithalatla karşılanmaktadır.

(6) Dikici: Lugatlarımıza göre eski, hususiyle eski kundura dikmekle ve yamamakla geçen kimselere denir. Aslında Türkçe olan dikici kelimesi hemen hemen unutulmuş gibidir. Bursa'da yemeni, postal, terlik nevinden ayakkabı yapanlara, güney illerimizde de sayacılar: a yani makine ile ayakkabı yüzlerini dikenlere hala bu ad verilmektedir.

(7) Haffaf: Arapça (Haffaf), zebanzedinin ise (Kavvaf) olduğuna işaret eden Şemset'ti Sami bu kelimeyi, (Ayakkabı nevilerini satırlar) diye tarif eder ve (Elyevm eski tarzda ve kaba ayakkabılar, yahut terlik ve emsali gibi şeylerin hazırlarını satanlara tahsis olunmakla ku.ı-duracıdan fark olunur) tarzında açıklar (Bak, nız: Kamus-u Türkî).

(8) Attar: Bu tabir, aslında güzel kokulu ruh, esans ve yağ manasındaki Arapça (Itr),,ı.ı.)dan alınmıştır. Gerek bu kokuları, gerekse iğne iplik, düğme, boya, boncuk vesaire gibi şey-

Hallacan (10)			Derziyan (11)		
Adet	Fi.	Para	Adet	Fi.	Para
11		2	187		3
		Para			Para
		22			561
Kuyumcıyan (12)			Bakkalan (13)		
Adet	Fi.	Para	Adet	Fi.	Para
63		4	46		5
		Para			Para
		252			230
Gazzazan ,ı;ı ;1,.,; (14)			Bezzazan (15)		
Adet	Fi.	Para	Adet	Fi.	Para
12		7	193		6
		Para			Para
		84			1158

!eri satanlar demektir. Eskiden tıbbi ecza satanlara da bu adın verildiğini Şemsettin Sami kaydetmiştir. (Bak: Kamus-u Türkî). Zebanzedi (Aktar)dır. Bu esnafın gezicilerine (Çerçi) denildiğini biliyoruz.

(9) Muıtab: Farsça kıl manasına gelen (Muy) ile aynı dilde dokumak manasındaki (Taf-ten) mastan kökünün birleşiminden yapılmış bı kelime, kıl dokuyan ve kıldan dokunmuş çul gebre, yem torbası, kolan satan kimse demektir. (Mutaf) da denir.

(10) Hallaç: Arapçadır, pamuk atıcı demektir.

(11) Derzi: Farsçadır. Terzi demektir. Terzi ise (Derzi)den muarrebdir. Esvap ve elbbe biçip dikene denir. (Bak: Ş. Sami, Kamus-u Türkî).

(iz) Kuyumcu: Türkçedir, altın ve gümüşten süs ve ziynet eşyası yapan sanatkara denir.

(13) Bakkal: Arapça baki ,y, dan yapılmıştır. Yiyecek satan esnafa denir. Asıl Arapçarh sebzezi demek olup, Arabistan'da çok kere sebze ve diğer yiyecekler bir dükkanda satıldığı için bakkal denmiş, sonraları sadece yiyecek maddeleri satanlara bu ad verilmiştir. Bizde hale,ı, bu manaya kullanılmaktadır. (Bak: Ş. Sami, Kamus-u Türkî).

(14) Gazzaz ,ıj- : Aslı Kazzaz ,ıl_)dır. ve Arapçadır. İpekçiye ve İpek işliyen kimseye denir. (Bak: Aynı kaynak, Kazzaz maddesi).

(15) Bezzaz: Arapça (Bez ,j_)den yapılmıştır. Bez ve diğer dokunmuş maddeleri satanlara denir. Bugünkü (Manifaturacı)nın karşılığıdır.

Çulhacıyan (16)	Şakıyan ve tevabiat-ı
Adet Fi. Para	esnafan (17)
19 2	Adet Fi. Para
Para	546 (Yazılmamış)
38	Para
	2390
Tiftikciyan (18)	Tiftik boyacıları
Adet Fi. Para	Adet Fi. Para
9 4	4 4
Para	Para
36	16
Bez boyacıları	Timurciyan (19)
Adet Fi. Para	Adet Fi. Para
5	25 3
Para	Para
210	75
Tüfenkciyan	Kılıccıyan
Adet Fi. Para	Adet Fi. Para
10 3	8 3
Para	Para
30	24
Çilingiran (20)	Kassaban (21)
Adet Fi. Para	Adet Fi. Para
7 3	13 12
Para	Para
21	156

(16) Çulhacı: Bez ve diğer mensucat dokuyan kimeselere denir.

(17) Doğrusu Şalicedir. İnce keçi kılından (Kışmir keçisi kılından) veya tiftikten bir ne-i kumaş dokuyan kimseye denir. Eskiden Ankara'nın sof ve şalileri dünyaca tanınmıştı. (Btl hususta Ankara sofçuluğu ile ilgili bazı vesikalar adlı yazımıza bakınız: Ankara Belediye dergisi, 9-13. sayılar). Şalilerin kabasından sancak yapılırdı, buna, sank şalisi denirdi.

(18) Tiftikçi: Tiftik alıp satanlara denir.

(19) Timurcu Türkçede >• demürce veya >• demircinin diğer bir telaffuz şeklidir. Demiri işliyerek muhtelif alet ve edevat yapıllara denir.

(20) Çilingir: Türkçedir. Kilit, anahtar ve bunlara benzer demirciliğin ince işlerini yapan sanatkarlara denir.

(21) Kassab: Arapça kasb >•; dan yapılmıştır. Kasap deriz. Kasaplık hayvanları kesip etini satan anlamındadır. Bugün kasaplık hayvan-

Etmekciyan	Çıkrıkçıyan (22)
Adet Fi. Para	Adet Fi. Para
14 8	8 2
Para	Para
112	16
Dühancıyan (23)	İğciyan (24)
Adet Fi. Para	Adet Fi. Para
76 5	13
Para	Para
380	13
Sarracan (25)	Kalaycıyan
Adet Fi. Para	Adet Fi. Para
21 4	40 4
Para	Para
84	160
Bakırcıyan	Na'lçeciyan
Adet Fi. Para	Adet Fi. Para
12 8	12 2
Para	Para
96	
Mumciyan	Börekiyan
Adet Fi. Para	Adet Fi. Para
5 5	14 5
Para	Para

lar mezbahada kesildiğinden kasaplar sadece e-tatarlar.

(22) Çıkrıkçı: Türkçedir, eskiden dokumacılık araçlarından çıkırık, tezgah vesaireyi yapan bir çeşit marangoz ve doğramacılara denirdi.

(23) Dühancı: Arapça (Dilhan), tütün demektir. Eskiden okka hesabıyla serbest tütiin satan dükkanlar vardı. Bunlara denirdi.

(24) İğci: Türkçedir. Dokumacı levazımından (İğ) veya (İği) dediğimiz yün veya pamuğu eğirmeğe, kıvrıp bükmeğe mahsus aleti yapan ve satan kimseye denirdi.

(25) Sarrac: Aslı Arapça (Sere >•) den yapılmıştır. Eğer vesair at takımı yapan sanatkara denir. Bundan başka, meşin ve sahtiyaa üzerine ipek ve sırma işliyerek muhtelif malzeme yapan kimselere de bu ünvan verilir.

(26) Na'lçeci: Kundura ve çizmelerin altına, ziyade dayanması için çakılan ve halk arasınca (Na'lçe, JL) denilen demir parçasını yapan v.-satan kimse demektir. Na'lçe, Arapça (t.i Na'l) kelimesinin Farsça küçültülmüşüdür.

Pirinçiyân (27)		Helvacıyan		Balıkçı ve zeytuncıyan		Dökmeciyan	
Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para
4	2	18	4	14	4	3	4
Para		Para		Para		Para	
8		72		56		12	
Semerciyan		Berberan		Saçakcıyan		Kürkciyan	
Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para
30	4	56	2	4	4	18	3
Para		Para		Para		Para	
120		112		16		54	
Keçeciyan		Kahvehane		Kalpakcıyan		Takyeciyan	
Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para
	3	16	4	6	4	8	2
Para		Para		Para		Para	
75		64		24		16	
Tahmisan (28)		Desticiyan (29)		y organcıyan		Bezirciyan	
Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para
7	2	7	6	4	3	3	5
Para		Para		Para		Para	
14		42		12		15	
Değirmenciyan		Hammalan		Tekneciyan (31)		Gönciyan	
Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para
12	10		2	82	3	9	4
Para		Para		Para		Para	
120		56		246		36	
Teraziciyan (30)		Leblebiciyan		Kazılıcıyan (32)		Palascıyan (33)	
Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para	Adet	F. Para	Adet	Fi. Para
13		11	5	11	2	22	1
Para		Para		Para		Para	
13		55		22		22	

(27) Pirinççi: Bakırla kalayı karıştırıran; muhtelif eşya yapan ve döken sanatkar.

(28) Tahmisan ,,,,,- ,,,,,: : Arapçadır, *if:•i* ve .r.,i- şeklinde iki türlü yazılabilir. Hazır, kavrulmuş ve döğülmüş kahve satılan mahal demektir.

(29) Destici: Topraktan yapılmış desti, küp, çömlek, ibrik vesaire satanlara denir. Ş. Sami, bu kelimenin Farsça olduğunu ve Türkçede zebanzed olarak *J-* (Testi) denildiğini yazar. (Bak: Kamusu Türki, Desti maddesi).

(30) Terazici: Terazî ve kantar dediğimiz tartı araçlarıyla çarşı ve pazarlarda dolaşarak getiricilerin yiyecek vesair maddelerini tartan kimeselere denir. Diğer bir adı da Kantarcıdır. Türkçede terazî denilen bu kelime Far:;-çada (JJ) Terazü) diye yazılır.

Çarkcıyan Abacıyan (34)
Adet Fi. Para Adet Fi. Para
4 1 7 5
Para Para
4 35

(31) Tekneci: Tuz, çıra, kömür, hayvan yemi gibi maddeleri satanlara denir.

(32) Kazılıcı: Kıldan hayvanlar için yem torbası, gebre, kolan ve çul dokuyup satanlara denir. Hususiyile eskiden kılı eğerip bükenlere bu ad verilirdi.

(33) Palasçı: Farsçadır. (*..r>* \ Palas) yani çul, çuval gibi kaba ve eski eşya satanlara denir.

(34) Abacı: Arapça (t. Aba) denilen bir nevi kaba yün kumaşı satan esnaf demektir. Dokuyanlara da denir.

Dellallar (Tellallar)

Adet	Fi. Para
21	2
Para	
42	

Kirecciyân

Adet	Fi. Para
	5
Para	
10	

Taşcıyan

Adet	Fi. Para
29	4
Para	
116	

Hasırcıyan

Adet	Fi. Para
3	
Para	
3	

Na'lbend

Adet	Fi. Para
44	3
Para	
132	

Şengül hamamı

Adet	Fi. Para
	6
Para	
6	

Karacabey Hamamı

Adet	Fi. Para
	12
Para	
12	

Basdırmacıyan

Adet	Fi. Para
18	3
Para	
54	

Sebzeciyan

Adet	Fi. Para
30	
Para	
30	

Esnaf-ı dülgaran

Adet	Fi. Para
72	4
Para	
288	

Sıvacıyân

Adet	Fi. Para
14	4
Para	

Çubukcıyan

Adet	Fi. Para
27	2
Para	
14	

Esnaf-ı bostancıyan

Adet	Fi. Para
91	4
Para	
393	

Kurşuncu

Adet	Fi. Para
1	5
Para	
5	

Hasan Paşa hamamı

Adet	Fi. Para
1	12
Para	
12	

Hınacıyan

Adet	Fi. Para
4	2
Para	
8	

Enfiyeci

Adet	Fi. Para
	3
Para	
3	

Kurşunlu han

Adet	Fi. Para
22	10
Para	
220	

Urgancılar hanı

Adet	Fi. Para
30	10
Para	
300	

Çengel hanı

Adet	Fi. Para
26	8
Para	
208	

Karaman hanı

Fi. Para
3

Hacıböcek hanı

Fi. Para
3

Kalecik ham

Fi. Para
3

Ağazade hanı

Fi. Para
3

Pirinç hanı

Fi. Para
4

Tahtakal'a hanı

Fi. Para
2

Tahtacı hanı

Fi. Para
2

Zağferan hanı

Adet	Fi. Para
37	6
Para	
222	

Kapan (35) hanı

Fi. Para
6

Abacılar hanı

Fi. Para
3

Sarı Kadioğlu hanı

Fi. Para
4

Allemkallem hanı

Fi. Para
2

Keçeciler hanı

Fi. Para
2

Muşlı Paşaoğlu hanı

Fi. Para
3

Nalband İbrahim

Fi. Para
2

Kederzade hanı

Fi. Para
4

Suluhan

Fi. Para
4

(35) Kapan: Aslı Arapça (j U Kab ban) dır. Büyük terazi demektir. Bu terazinin bulunduğu hana da (Kapan hanı) denilir. Bir şehir veya kasabaya gelen mallar eskiden topluca b... handa tartılırdı.

Zikrolunan ecnas-ı esnaf vesaire miibaşiri marifeti ve marifet-i şer' ve cümle marifetiyle al'el-infirad sebt-i defte, clunduktan sonra huzuı-ı şer'de mün'aki; olan mecliste ta'dil ve tesviye şürütü üzere beher neferine hadcl-i layıkı veçhile cümle marifeti ile rüsüm-ı ihtisab vaz' olundukta b'it-terahi cümle esnafın yevmiyeininden beher gün itasını müteahhicl olcluklan resm-i ihtisab yekünu = yevmiye: 280.

Bir sene-i kamile hitamında zikrolunan yevmiyenin yekünu: 100800.

Mecline-i Ankara'da rüz-ı kasım tE:karrüb eyledikde evlerde basdırma zahiresi (36) ittihaz olunmak mütearif oldıı-ğundan şehir-i mezküreye gelen etlik kara sığırlarının (37) beherinden resm-i ihtisab-ı k9.dim dörder para alınagelüb bu husus içtin dahi ne müna ib ise vaz' ve tayini re'y-i aliye menuttur.

Ve yine mezküreye Tok'lt ve Kast«monu ve Kayseri'ye ve mahal-i sairede;ı li-ecl-it-ticare tevarüd iden karban hamulelerinin beher yükünden emtiasına göre resm-i ihtisab vaz' ve ahz olunmak re'y-i aliye menut olub ve zikrolunan rüsümâtln ahz ve tahsili irade-i seniyye teallukuna merluttuı.

Medine-i Anb.ra'ya ayende ve reveııde vukuunda tezkireleri yoklanub beher nefer yolcudan alınması her kaç para mi.ı-nasib görülür ise re'y-i aliye menuttur.

Dersaadette olduğu misillü beher topccnfü:ı emtiaya kıymet kat' ve mahall-i

(36) Zahire: Genel olarak yiyecek maddelerine denir. Arapçadır ve ...:;: şeklidir yazılır.

(37) Kara sığırı: Halk dilinde öküz, inek, tosun, dana dediğimiz bakariye sınıfındaki hayvanlara denir. Bundan tefrik için mandaya da (Susığırı) denmiştir.

aharda rüsüm-ı tamga alınmamış ise ihtisab vaz' olunub kırkar paradan birer para alınmak üzere tamgay-ı ihtisab resmi

Medine-i mezküreye vürud idecek hatalı ve kömür yüklerinin beherinden para ve arabalarla gelecek ecnas-ı kereste ve kömür arabalarının beherinden birer mikdar ihtisaba para 3lnması re'y-i aliye menuttur.

Rcayada gerdek vukuunda a'la ve ev-S3t ve edna itibariyle resm-i arus.iyye (38) namiyle birer mikdar meblağ alınmak re'y-i aliye menuttur.

Zikrolunan muayyen yevmiyeden mada ezmine-i muhtelifede vuku' buldukça rüsüm-ı i'ıtfrab alınması karardade kılınan şeyler altı esamilerde zıkr ve beya>ı olunmuştur. Baki olbabda emr ü fermaı r:/y-i aliye menuttur."

Bu vesikayı okuyanlar, 17. yüzyılda:<İ İstanbul esnafından ve her esnafın riva-yete dayanan pirllerinden uzun uzadıy,ı bahseden büyük seyyahımız Evliya Çelebimizi (39) her halde hatırlıyacaklardır. Her ne kadar, kelimenin asılları ister A·rapça, isterse Farsça olsun, Farsça gramer kaidesine göre ve (0· an veya }· yan) çoğul eki eklemek suretiyle esnaf adlarının (Habbazan, Muıtaban...) gibi çoğ,,J halinde kullanılması, eski Osmanlı grameri-irre uygun gelmekte ise de, gerek Evliya Çelebi'de, gerekse yukarıki metinde görülen (Kuyumcu, Dikici, İğci...) gibi ss.ı Türkçe olan esnaf adlarının da aynı kaideye uyularak (Kuyumcıyan, Dikiciya•ı, İğciyan...) tarzında ifade edilmesi ve yazılması cidden gariptir. Ancak, bunun eski bir geleneğe dayandığında şüphe edileme;..

(38) Resm-i arus: Gelin vergisi demektir. Eskiden, evlenecek reayanın vermekle mükellef tutuldukları bir nevi vergi idi.

(39) Bakınız: Evliya Çelebi Seyahatname.,.i. Cdt: ı, s.: 535-591.

